

журнальної продукції. В усіх населених пунктах створювалися передплатні контори, які сприяли поширенню преси.

У обласних і райцентрах функціонували читацькі конференції, з'являлися книжкові ярмарки, виставки журналів, на яких передплатники мали можливість ознайомитися з наявною періодикою, сільські та міські бібліотеки поповнювалися новими виданнями.

Прогресивним явищем було те, що мережа «Союздруку» охопила своєю діяльністю усі населені пункти Тернопільщини, створили дієвий механізм розповсюдження преси, хоча в ньому дуже часто проявлялися недоліки, пов'язані з різноманітними обставинами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Отчети основной деятельности за 1944 г., 1946 г. // Держархів Тернопільської обл., ф. Р-2793 (Тернопільський обласний відділ «Союздруку»), оп. 1, спр. 1, арк. 23.
2. Отчети основной деятельности за 1947 г. . // Держархів Тернопільської обл., ф. Р-2793 (Тернопільський обласний відділ «Союздруку»), оп. 1 спр. 2, арк. 23, 26, 44-45, 47, 70.
3. Годовой отчет за 1948 г. // Держархів Тернопільської обл., ф. Р-2793 (Тернопільський обласний відділ «Союздруку»), оп. 1, спр. 4, арк. 89.
4. Отчети основной деятельности за 1949 г. // Держархів Тернопільської обл., ф. Р-2793 (Тернопільський обласний відділ «Союздруку»), оп. 1, спр. 7, арк. 22.
5. Приказы Министерства связи СССР, облуправления и отдела распространения печати 21 сент. 1953 г.-6 декабря 1954 г. // Держархів Тернопільської обл., ф. Р-2793 (Тернопільський обласний відділ «Союздруку»), оп. 1, спр. 19, арк. 2-4, 66-67.
6. Акты инвентаризации основных средств за 1953 г. // Держархів Тернопільської обл., ф. Р-2793 (Тернопільський обласний відділ «Союздруку»), оп. 1, спр. 26, арк. 4.
7. Отчет о работе отдела распространения печати за 1953 г. // Держархів Тернопільської обл., ф. Р-2793 (Тернопільський обласний відділ «Союздруку»), оп. 1, спр. 21, арк. 11-12, 14, 26, 68-69.
8. Отчет об итогах подписной кампании на газеты и журналы на 1954 год. // Держархів Тернопільської обл., ф. Р-2793 (Тернопільський обласний відділ «Союздруку»), оп. 1, спр. 29, арк. 2, 7, 63.
9. Отчет о работе отдела распространения печати за 1955 г. // Держархів Тернопільської обл., ф. Р-2793 (Тернопільський обласний відділ «Союздруку»), оп. 1, спр. 38, арк. 7.

Лемішка Володимир
Науковий керівник: доц. Куций І. П.

ПЕРЕЯСЛАВСЬКІ СТАТТІ 1659 Р. В СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ІСТОРИЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Актуальною причиною для розвитку цього дослідження вважаємо необхідний внесок в історичну науку та культурно просвітню сферу обширного аналізу проблем Переяславу 1659 року, після якого Україна втратила політичну автономію. В цій статті зібрано концептуальні узагальнення історіографічного дослідження сучасної української наукової літератури з проблем гетьманської дипломатики. Українсько-російські взаємовідносини належали і належать до пріоритетних напрямів наукового пошуку дослідників цих держав. Велика кількість монографій, статей, наукових доробків по тематиці дослідження, дають розуміння, що на цьому етапі історії між двома народами існували непрості і неоднозначні стосунки, що й привертало увагу істориків, навіть попри радянські репресії. Визначення ключових проблем утвердження української державності в Переяславських статтях 1659 року, є актуальним завданням української історіографії з початку незалежності національної історії. А думка про те, що роль цього договору в працях сучасних істориків України, формує національні погляди в середовищі, щодо сусідньої держави – дає поштовх до перевірки такого припущення у написанні дослідження по зазначеній тематиці.

Метою цього дослідження, вважаємо вирішення питання, чи сучасні праці українських істориків про образ військової дипломатики царського уряду та оцінки українсько-російського досвіду введення переговорів, зокрема в Переяславі у 1659 році, сприяють формуванню векторів національної ідентичності в сьогоденній Україні.

За основні завдання вбачаємо: ретельний аналіз сучасних праць спеціалістів по згаданій проблемі; з'ясування причин гетьманських поступків в домовленостях 1659 року; та

дослідження проблеми формального зближення та фактичного відчуження козацької України від Московського царства. Крім того бажаємо з'ясувати чи проведене нами дослідження Переяславського договору 1659 року, вплине на формування відчуттів національної ідентичності в читача.

Проблему Переяславських статей 1659 року в сучасності досліджували: Т. В. Чухліб, В. О. Горобець, В. А. Смолій, О. В. Задорожній, В. В. Газін та інші дослідники.

Історіографія радянських років міжвоєнного періоду зауважувала на ідеологічному значенні факту «єдності» України з Росією, переконуючи, що все українське суспільство одноставно і з радістю бажало об'єднатися із сусідньою Росією. Насправді такого схвалення і прийняття захисту українцями не було. Можна стверджувати, що як і раніше в козацькому суспільстві так і в радянській Україні був розкол на дві сфери впливу. Перша – не схвалювала домовленостей з Москвою, друга – набагато менша, була переконана в правильності такого політичного вибору. Але чим довше керівники України намагалися співпрацювати з сусідами, тим більше розуміли, що Москва піклується лише про свої власні, московські інтереси. Один з особливих критичних поглядів на Москву появився, коли науковці у зв'язку із близькою датою до 300-річчя Переяславської ради, отримали державну термінологічну реформу. Замість слова «приєднання», наказ використовувати «возз'єднання» України з Росією, у трактуванні 1654 року.

Отже, йдеться про возз'єднання народу, а не народів, що і критикувалося українськими істориками, яких таким чином позбавляли національної ідентичності. Історики Стасюк О. Й. та Ільницький В. І. в науковій праці «Радянські виборчі кампанії повоєнного періоду та політика радянзації західноукраїнського суспільства» повідомляють, що за умов культу особи, кожна теза зв'язана з іменем Сталіна, одразу набиравала істини на державному рівні. М. Грушевський, відстоював у своїх працях думку про національну ідентичність українців, так як і його учні в подальшому, тому тут, партійне керівництво бачило загрозу [7].

Конструктивна історіографія стосовно козацьких дипломатичних стосунків, активніше розвинулася з моменту державної Незалежності України. Хочеться виділити Горобця В. М. – професора, доктора історичних наук, що у своїй праці: ««Волимо царя східного...» Український Гетьманат та російська династія до і після Переяслава», - вважає, що історичний період правління Юрія Хмельницького є найсуперечливішим та одним з найскладніших в розумінні взаємин Гетьманату та Царського уряду. А соціально-політичні зміни в середині держави, впливали на українсько-російську інтеграцію. Автор декларує інтерпретацію історії із середини, для нього значне місце в розумінні причин, що призводили до українсько-російських конфліктів, отримало виявлення уявлень сторін про суспільний лад [3, с. 10].

Зазначимо, що позиція Горобця В. М., представляє сучасну українську історіографію, яка досліджує зовнішні дипломатичні напрямки козацтва в контексті багатовекторної політики та ранньомодерної культури полівассалітету.

Автор звертає увагу, що для козацької дипломатії кінця 1650-х рр., альтернативами були або компроміс з королем Речі Посполитої і військова співпраця з Кримським ханством, або побудова антипольської коаліції як спосіб до вирішення українсько-польського конфлікту [3, с. 81]. Автор звертає увагу, що попри декларуючу вірність польському королеві, щодо Гадяцького договору Виговського, за яким українські території були в складі Речі Посполитої, гетьман Юрій Хмельницький паралельно прагне вигідніших союзницьких взаємин з російським царем, пропонуючи власний проект договору – Жердівські статті, що базуються на Переяславських статтях 1654 року [3, с. 159-160].

Звертаємо увагу, що в праці Горобця В. М., провал української сторони в змісті Переяславських статей 1659 року, вбачається у місці проведення ради – в Переяславі, що був оточений військами царської армії і козацькою старшиною, яка промосковськими настроями, сприяла тому, щоб Ю. Хмельницький втрачав позиції в суспільстві і здавався вразливішим. Відмітимо, що Гетьманський уряд не міг контролювати ситуацію в процесі переговорів, тому погодився прийняти 14 пунктів «прежних» статей, і визнав набуття чинності 18 нових пунктів статей, якими закріплювався українсько-російський Переяславський договір 1659 року.

«Прежние» статті – це статті договору, між гетьманом Б. Хмельницьким та царською Росією 1654 року. Проте за висновками дослідників теми і зокрема Горобця В.М., наданий документ на раді з Ю. Хмельницьким, і за більшістю свого змісту і за кількістю перелічених

пунктів – не відповідає оригіналові. А нові статті, що були запропоновані Юрію Хмельницькому під час обрання на гетьманство, подавались як додаток до «прежних» статей від московського уряду, але за їхнім змістом – суверенні права Козацької України істотно обмежувались. Автор також наголошує, що оновлені редакції статей від 1654 року, свідомо фальсифікувались московським урядом, коли вносили принципові доповнення на власну користь. Тому «прежние» і нові статі, що укладені в 1659 р., значно обмежували права Війська Запорозького. Стаття 1654 року, про Право Війська Запорозького до самостійного обрання гетьмана, була зміненою, і в її висновку, претендент на гетьманську булаву, повинен їхати до Москви на затвердження царя і лише тоді зможе вважатися повновладним правителем [3, с. 161-162].

В праці «Україна і Росія в історичній ретроспективі» історики Горобець В. М., Толочко О. П., Верстюк В. Ф. повідомляють, якщо беручи до уваги взаємини Гетьманату з царем за п'ять років до цього, то політико-правовий статус української держави розцінювали як політичну автономію, із збереженням законодавства, звичаєвого права і зовнішньополітичної репрезентації, а в редакції договору О. Трубецьким 1659 року, вже йшлося лише про обмежену адміністративну автономію [4, с. 72].

Історичний погляд Горобця В. М., що договір та Переяславські статті 1659 року, були закономірним наслідком політики української держави, розділяє Чухліб Т. В. у монографії «Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648 - 1714 рр.». Дослідник, знаний у наукових колах своїми працями з геополітичної історії, міжнародних зв'язків та напрямів зовнішньополітичної діяльності урядів Української держави, Т. В. Чухліб в цій праці пропонує концептуальний погляд на проблему місця в тогочасному європейському геополітикумі, новоутвореного державного організму, який цілеспрямовано від початку свого існування шукав правових шляхів міжнародного утвердження [8].

Зазначимо, що Переяславські статті 1659 року між Юрієм Хмельницьким і Олексієм Михайловичем, автор вважає як черговий вияв послідовно втілюваної володарем Української держави у практику міждержавних відносин, концепції полівасалітетної підлеглості, коли в геополітичних умовах, навколо України в той час, де гетьман визнанням протекції московського царя намагався лише забезпечити єдність козацької держави.

Досліджуючи Переяславську угоду та дію гетьманів України в міжнародних питаннях, автор дає загальний висновок, що виводиться на основі вивчення окремих частин та елементів Другої Переяславської угоди 1659 року. Царська політика досить ефективно закріплювала свою присутність на територіях Гетьманату [5]. Ще за рік до підписання статей, її уряд прийняв рішення – ввести військовий контроль у міста, що межують з царськими. А згідно не вигідних, але вимушених для України умов Переяславських статей 1659 р., права на автономність Гетьманщини обмежувались як ніколи раніше. Адже разом із лівобережною територією української держави, московська армія займала частину Поділля і Волині [8, с. 95].

Отже, Т. В. Чухліб дотримується думки, про чітку та сплановану політику козацького уряду – як полівасалітетність, коли гетьман в пошуку підданства у сильніших держав, шукає найвигідніших умов для збереження власної автономії. Проте такі дії не забезпечували стабільності, а лише ставили під сумнів козацьку вірність у держав, яким вони присягали, що призвело до стратегічно не вигідного Україні, підпису Переяславських статей 1659 року. Подальша втрата авторитету, який здобула Україна за гетьманування Б. Хмельницького, в історичних поглядах автора – висвітлюється, як роз'єднання та поділ держави.

Переяславська наступальна операція – такого погляду на аналізовану проблему дотримується кандидат історичних наук В. В. Газін у науковій праці ««Переяславська наступальна операція»: московська політика стосовно козацької України в 1654-1659 рр.» [2]. В праці Газіна В. В. використовуються слова «допомога «братському православному народу»», що чітко характеризують Московію, яка за маскою «зближення» виходить за межі передбачені договорами, і робить крок в процесі розширення прихованих зазіхань на територію козацької України. А соціальні протиріччя рядового козацтва, селянства та старшини, були роздмухані і стимулювались до загострення в козацькому середовищі. Під такими аргументами московське керівництво вводить на території України групи додаткових військ, для нібито угамування свавільників і підтримки порядку [2, с. 249].

Переяславські домовленості відбувалися в три етапи: перший – це Переяславська рада гетьмана Б. Хмельницького 8 січня 1654 року, за яким Гетьманщина визнавала протекторат московського царя. Другий етап – це визнання Москвою гетьманом Івана Виговського, та підписання Переяславського договору 15 лютого 1658 року, в якому, зокрема постановлено про введення царських воєвод в міста української держави. Автор наголошує, що фактична агресія в діяльності московських воєвод, щодо українців, сприяла денонсації попередніх угод українського уряду з Московією, та його повороту до Польщі. Третій етап – це створення в оточені козацької старшини промосковських угруповань, за підтримки яких гетьманом обрано Ю. Хмельницького та підписано Переяславські статті 17 жовтня 1659 року. Фальсифікації в документах були відкритими, але втрата політичної волі та присутність грубого тиску, позбавили гетьмана в захисті інтересів української суверенності. Наукова праця Газіна В. В. формує в читача погляд на ці події, і дає розуміння, що переяславська наступальна операція російської держави, щодо підпорядкування гетьманату, була реалізована за рахунок імперської політики «допомоги братському народу». І в сьогоденні реаліях дипломатичних відносин Росії, присутня реалізація колись вже перевіреної політики [2, с. 262].

У публікації історика А. М. Петрика «Українсько-російські відносини часів гетьманування Івана Виговського у висвітленні Андрія Яковліва», описано, що саме загроза до початку братовбивчої війни – є причиною до прийняття царської волі у варіанті Переяславського договору 1659 року. До таких тверджень автор дійшов, досліджуючи ґрунтовні праці українського ученого А. І. Яковліва, який дотримувався й думки про те, що нові статі 1659 року, не відповідають змістові перших редакцій, і являють нові умови, що значно обмежують права України [6, с. 66].

А. М. Петрик зазначає, що після опрацювання низки праць Андрія Яковліва, дійшов висновку, чому зміна українського зовнішньополітичного напрямку, закінчилась поразкою і визнанням Переяславських статей 1659 року. Відсутність консолідації в козацькому суспільстві та присутність клановості старшини з різною політичною орієнтацією – є причиною розколу, який не зміг стримати новий гетьман.

В аналізованій праці А. М. Петрика також як і у вище згаданого історика В. В. Газіна наголошується про подвійну гру Московського уряду, що поширював пропагандистські настрої на козацьку старшину, що у подальшому спричинило створення промосковських угруповань та розділило козацьке середовище.

Знищення суверенітету козацької держави Війська Запорозького – ця думка висловлена А. М. Петриком, як підсумок його власних досліджень та історичних доробків ученого А. І. Яковліва, з яким він погоджується у намірах Москви отримати контроль над життям Гетьманщини, а не досягти компромісів у дипломатичних відносинах двох близьких, проте значно різних народів.

Історик та фахівець української дипломатії, Бульвінський А. Г., у монографії «Українсько-Російські взаємини 1657-1659 рр. в умовах цивілізаційного розмежування на Сході Європи» зазначає, що Переяславські статті були стратегічним політичним планом Москви. Адже задокументована в 1659 році перемога царського уряду, дала йому можливість реалізувати зовнішньополітичні вигоди щодо українських земель, а саме:

- контроль Лівобережної України: політично – уведенням в деякі українські міста російських воєвод, військово – фактичним приєднанням Війська Запорозького;
- доступ до українських ресурсів: фінанси, матеріали, люди;
- вплив на формування козацької старшини та призначати гетьмана;
- витіснення Війська Запорозького як конкурента, з територій південної Білорусі;
- отримати згоду від козацької старшини в офіційному документі, не проводити відмінних від загальноросійських зовнішньополітичних дій;
- у східноєвропейському регіоні послабити позиції Польщі, змінюючи власні кордони користуючись територіями України;
- реалізувати геополітику щодо об'єднання православних земель.

Крім цього, перемога Москви означала укріплення феодальних відносин в козацькому суспільстві та початок процесу втрати етнічних рис українцями. В Україні зникли перспективи на самостійний буржуазний та державний розвиток [1, с. 424-425].

«Переяславські статті 1659 року», як угоду між Гетьманським та Царським урядами, українські історики та дослідники вважають несправедливою, через ряд вищеописаних проблем, що відображаються як в ході підписання так і в його змісті, де порушуються питання обмеження суверенітету, підкорення держави, нав'язування політичних інтересів та насильницького поневолення. Сучасні історичні праці в оцінці українсько-російського досвіду введення переговорів, зокрема в Переяславі у 1659 році, сприяють формуванню векторів національної ідентичності в сьогоденній Україні. Крім того, проведене концептуальне історіографічне дослідження Переяславського договору 1659 року, впливає як на формування відчуттів національної ідентичності так і на розвиток самосвідомості і розширення світогляду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бульвінський А. Г. Українсько-Російські взаємини 1657-1659 рр. в умовах цивілізаційного розмежування на Сході Європи. НАН України. Державна установа «Інститут всесвітньої історії». Київ: «Парламентське видавництво», 2008. 744 с.
2. Газін В. В. «Переяславська наступальна операція»: московська політика стосовно козацької України в 1654-1659 рр. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*, 2012. Т. 22. С. 246-264
3. Горобець В. М. «Волимо царя східного...» Український Гетьманат та російська династія до і після Переяслава. Київ: Часопис «Критика», 2007. 462 с.
4. Горобець В. М., Толочко О. П., Верстюк В. Ф. Україна і Росія в історичній ретроспективі. Українські проекти в Російській імперії. Горобець В. М. «Спроби ревізії переяславсько-московських домовленостей. Їх суть і результати». Київ: Наукова думка, 2004. Т. 1. С. 72-84
5. Задорожній О. В. Міжнародно-правовий статус Гетьманщини після смерті Б. Хмельницького: від полівасалітетної державності до втрати статусу державного утворення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*, 2013. Вип. 6-1(2). С. 221-226
6. Петрик А. М. Українсько-російські відносини часів гетьманування Івана Виговського у висвітленні Андрія Яковліва. *Південний архів. Сер.: Історичні науки*, 2010. Вип. 31-32. С. 62-73
7. Стасюк О. Й. Радянські виборчі кампанії повоєнного періоду та політика радянзації західноукраїнського суспільства. О. Й. Стасюк, В. І. Ільницький. Радянські виборчі кампанії в Західній Україні (1946–1951 рр.) / упоряд. і відп. ред. О. Й. Стасюк. Львів, 2011. С. 16-17
8. Чухліб Т. В. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648-1714 рр. Київ: Інститут історії України НАНУ, 2003. 518 с.

Ткачук Діана
Науковий керівник: проф. Москалюк М. М.

ЖИТНИЦЯ ЄВРОПИ

Стаття характеризує проблему виживання українського населення голоду в 1946-1947 роках, аналізує характер голоду як повторного явища, його місце в тогочасній політиці СРСР, визначено актуальні проблеми наукового вивчення голоду, особливо його причини виникнення.

Сьогодні Україна запалює свічки в пам'ять про жертви Голодомору 1932-1933 рр. і згадує тих, хто ризикнув кар'єрою, свободою, життям і власним майбутнім. Українці запалюють свічку в останній тиждень листопада на честі і велику пам'ять. Штучно організований голод комуністичною владою для придушення антирадянського руху та виступу проти масової колективізації на селі призвів до величезних втрат та відчутних наслідків для багатьох поколінь.

Актуальність теми даної роботи визначається тим, що про післявоєнний голод в Україні відомо ще недостатньо, але його наслідки досі болісні в пам'яті живих свідків. Таким чином, метою роботи є дослідження об'єктивних причин голоду 1946–1947 рр., однієї з трагічних сторінок історії України.

Цю проблему досліджували І. Білас, О. Веселова, М. Еллман, В. Земсков, О. Ковальчук, Л. Ковпак та інші дослідники.

Якщо поринути в історію України, то можна прослідкувати явище яке повторювалося практично кожних 10 років на території України. Статус голодомору лише отримали роки 1932-33 рр., але голод був присутній і в 1922-23 рр. та 1946-1947 рр. Я вважаю, що дослідження цих найтрагічніших подій – є найбільш актуальною темою для істориків.